

غث و سمین در ترجمه میرزاحیب اصفهانی

غرائب عوائد ملل (شگفتی‌های مردم جهان)

نوشته ژرژ برنارد دیننگ

ترجمه میرزاحیب اصفهانی

زیرنظر و پیشگفتار: نصرالله پورجوادی

تصحیح، مقدمه، توضیحات و تصویرگذاری: مریم ط. قشقایی

انتشارات فرهنگ معاصر، چاپ اول، ۱۴۰۰

کتاب غرائب عوائد ملل (شگفتی‌های مردم جهان)، با مشخصات فوق، کتابی است در نوع خود بی‌نظیر. نویسنده این کتاب را که حاوی دیدگاه اروپائیان درباره آداب و رسوم و عادات ملل مختلف از جمله ایران است در ۱۸۲۶ و با عنوان نگاهی تاریخی به اخلاق و رسوم ملت‌ها و براساس اطلاعات برگرفته از سفرنامه‌ها از جمله سفرنامه شاردن، سفرنامه تاورنیه، روح القوانین منتسکیو به زبان فرانسوی نوشته است. نویسنده و مترجم روشنفکر عرب طهطاوی کتاب را به زبان عربی ترجمه کرده و ترجمه میرزاحیب اصفهانی در ۱۳۰۳ق. یعنی بیش از هفتاد سال پس از انتشار کتاب و ترجمه عربی آن، به چاپ رسیده است. کتاب همچنین مقدمه مفصلی دارد به قلم خانم قشقایی که در آن مباحث مختلفی را مطرح می‌کند، از جمله نهضت روشنگری در اروپا و تأثیر آن بر اندیشه منورالفکرهای ایرانی، مترجم عربی کتاب طهطاوی، میرزاحیب اصفهانی و سبک ترجمه او و نیز خلاصه‌ای از آنچه در این کتاب درباره ایرانیان آمده است. این کتاب در اصل با تصویر همراه نبوده ولی ویژگی شاخص چاپ فعلی این است که خانم قشقایی با عکس‌هایی کتاب را مصور کرده است. این عکس‌ها که مرتبط با موضوعات کتاب هستند و از فضای مجازی انتخاب شده‌اند با کیفیت عالی و چهاررنگ و به شکلی نفیس در کنار مطالب چاپ شده‌اند تا نوشته‌ها را از حالت خشکی بیرون آورده و ملموس کنند.

در پیشگفتار کوتاه ولی سودمند کتاب، دکتر پورجوادی می‌گوید ژانر کتاب با یک ژانر کهن در زبان پارسی پیوند دارد، ژانری که در آن آثاری مثل عجایب الدنيا اثر محدث تبریزی،

غرائب عوائد ملل شگفتی‌های مردم جهان

نوشته
ژرژ برنارد دینیک

زیر نظر و پیشگفتار
نصرت‌الله پورجوادی

تصحیح، مقدمه
توضیحات و تصویرگذاری
مریم ط. قشقایی

ترجمه میرزا حبیب اصفهانی

عجایب المخلوقات اثر زکریا قزوینی، عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات اثر محمدبن محمود طوسی پدید آمده است. به اعتقاد پورجوادی این آثار سه کارکرد عمده داشته‌اند: پاسخگویی به کنجکاوی‌های آدمی دربارهٔ مردم سرزمین‌های دیگر؛ سرگرم کردن و گذراندن اوقات به خصوص در شب‌های زمستان؛ و سیر در آفاق و مشاهدهٔ آیات الهی به منزلهٔ هدفی دینی. اما این دسته از کتاب‌ها، به گفتهٔ پورجوادی، از لحاظ علمی اعتبار نداشتند چون در آنها مرز میان خیال و واقعیت مشخص نبود، حال آنکه کتاب غرائب «در ضمن مسائل اجتماعی و روابط انسان‌ها با یکدیگر در جوامع مختلف» به شرح غرایب و شگفتی‌ها می‌پردازد و از این طریق «مقدمات علوم جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی را فراهم می‌آورد.» پورجوادی کار میرزا حبیب را نیز در راستای هدف نویسنده یعنی ترویج «رواداری و پذیرش مردمان دیگر» می‌داند، چیزی که امروزه «ارکان پلورالیسم فرهنگی و دینی را تشکیل داده است.» این کتاب برای ایرانیان، به گفتهٔ پورجوادی، دریچه‌ای به روی فرهنگ و تمدن اروپایی می‌گشاید، حال آنکه ترجمهٔ دیگر میرزا حبیب، حاجی بابای اصفهانی، نگاهی به خویش‌نمان است از دریچهٔ چشم یک اروپایی.

خانم قشقایی نیز در مقدمهٔ جامع خود کتاب را در چارچوب نهضت روشنگری در اروپا تفسیر می‌کند، نهضتی که یکی از دستاوردهای آن توجه به جامعه و مردم به‌عنوان اعضای

جامعه و در نتیجه نوشتن تاریخ و سفرنامه و گزارش‌هایی درباره آداب و رسوم مردم ملل مختلف است.

خانم قشقایی همچنین به توصیف ویژگی‌های نثر میرزا حبیب در این ترجمه پرداخته و می‌گوید نثر او «غث و سمین» دارد؛ وی سپس نمونه‌هایی خوب و بد از ترجمه او را نقل می‌کند، از جمله بخش زیر را که میرزا حبیب به نثر مسجع ترجمه کرده است:

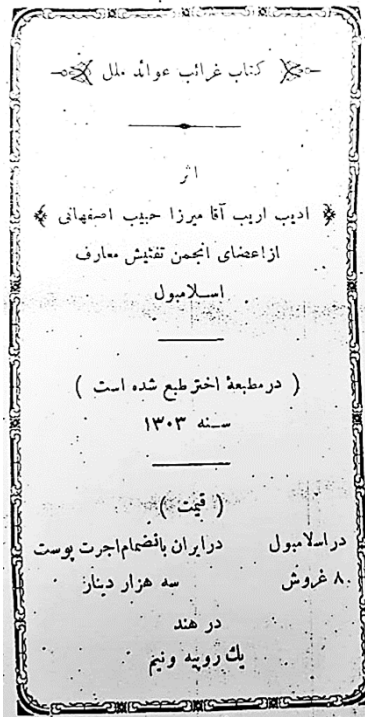
ای دختر سیاه‌روز، بدبختی‌اندوز، اینک داخل سلک زنان و هدف تیر مردان گشتی. چاشنی بدبختی ورنج و عنار را بچش. بار ستمکاری شوهر بی‌مروت را بکش. سر و کارت با بیدادگری است که سرو کارش با دیگران بیش از تو است و حق هم‌خوابگی و همسری نمی‌شناسد. از تو و هواداران تو نمی‌هراسد. در خوابگاه با تو بیگانه می‌خوابد و از زندگی خود به کام دل آرزوی خویش می‌یابد. تو بیچاره از کام دل دور، از آرزو مهجور، باری که فرا از بردباری توست، از زحمت خانه و خدمت کاشانه، بر دوش می‌داری و شاید باری دیگر در شکم و سرباری در بغل داشته باشی. در تاب آفتاب می‌سوزی. به صدمه باد و باران می‌سازی. طعامش می‌پزی. سفره‌اش می‌اندازی و او تو را به لقمه‌ای نمی‌نوازد و با خاطر تو به هیچ ردی نمی‌سازد. (ص ۱۲۸)

خانم قشقایی همچنین خلاصه‌ای از آداب و رسوم ایرانیان از منظر نویسنده کتاب را فهرست‌وار آورده است. از جمله موارد زیر:

- در فصل مجازات‌ها، می‌گوید گاهی ایرانیان اگر مجرم از دستشان فرار کند از خانواده او انتقام می‌گیرند (ص ۳۰۷).
- در فصل رامشگری، می‌گوید ایرانیان نام گروهی از رقاصان را «دسته مرصعی» گذاشته بودند. و همچنین در جایی دیگر از همین بخش (ص ۲۳۴)، به علاقه وافر ایرانی‌ها به دیدن رقص زنان اشاره می‌کند.
- در فصل خط و کتابت، از خطوط میخی بازمانده در شهر استخر ایران یاد می‌کند.
- در فصل بازی‌ها، از بازی شطرنج سخن می‌گوید و می‌نویسد که خاستگاه آن ایران بوده است و به همین دلیل نام مهره‌های آن نیز ایرانی یا پارسی است.
- در فصل مخصوص زنان و زناشویی، می‌گوید زنان ایرانی یک روز کامل خود را در حمام می‌گذرانند (ص ۱۲۲). در همین فصل از تعدد زوجات که در بین مردان مسلمان از جمله ایرانیان رایج است یاد می‌کند (ص ۱۲۲) همچنین از ازدواج دختران ایرانی سخن می‌گوید که با لباسی سفید از جنس حریر و با کمال متانت و مظلومیت و اندوه به خانه شوهر می‌روند و اینکه دختر و پسر قبل از ازدواج یکدیگر را نمی‌بینند

(ص ۱۱۳-۱۱۴) در این بخش اشاره‌ای به مردم سرزمین‌های اسلامی می‌کند که در نزد آنها مرسوم است که از هیچ مردی احوال همسرش را نپرسند، چه به خلاف اروپائیان این نوع پرسش بی‌حرمتی محسوب می‌شود (ص ۱۳۲).

اشکالی که بر ترجمه میرزا حبیب وارد است همان اشکالی است که بر هر ترجمه از زبان میانجی وارد است و آن اینکه موارد خطا و حذف و اضافه مترجم اول به ترجمه نیز راه می‌یابد.

طهطاوی خود در مقدمه ترجمه‌اش اذعان کرده که از «موارد زائد و غیر ضروری» چشم پوشیده و هرکجا که نویسنده در مورد «ممالک شرقی و مسلمان اغراق کرده یا مطلبی را نادرست بیان نموده، آن را تصحیح یا حذف کرده است». اما نکته دیگر درباره این ترجمه این است که کارکرد آن در طول زمان تغییر کرده است. کارکرد اولیه ترجمه آن بود که خواننده کتاب را با سبک زندگی ملل مختلف که برایش ناشناخته بودند آشنا کند ولی امروزه در عصر ارتباطات و اینترنت و جهانی شدن دیگر چیزی عجیب و ناشناخته وجود ندارد. کارکرد جدید کتاب کارکردی تاریخی است که خواننده را با بسیاری چیزها از جمله انگیزه میرزا حبیب از ترجمه کتاب و نیز سبک او آشنا می‌کند. نکته آخر اینکه کتاب در این شکل نفیسش شاید از توان خرید غالب کتاب‌خوانان خارج باشد، اما در این روزگار که کتاب

به محاق رفته یادآور شکوه دورانی است که کتاب‌های نفیس چاپ می‌شد و صنعت نشر پویا و خلاق بود. به ناشر کتاب تبریک می‌گویم و سپاس گرم خود را به خاطر زحمت بی‌دریغی که در آماده‌سازی و چاپ کتاب کشیده است اعلام می‌دارم.